

Senza cultivaziun (segar, pascular) sa transfurmassan ils prads bainbaud puspè en gaud. FOTO L. STALLKNECHT/PIXELIO

La curegia d'er – zerclim da bellezza ch'è vegnì importà ensemen cun las plantas cultivadas. FOTO NAFAS/PIXELIO

Il prà – in spazi da viver multifar sut la marella

■ Prads en cultivas cun plantas dad erba. I dat dentant pliras sorts da prads. Quai inditgeschan gia ils blers numns sco funs, prà, pastgira, er, stepa; latiers vegnan denominaziuns spezialas sco prà grass, prà magher, pali, prà sitg u er semnà. Ils prads en products artificialas. I na dat betg prads natirals en las planiras, sin las collinas e sin ils culms da l'Europa Centrala. Tuts en vegnids cultivads da carstgauns ed en

fitg differents in da l'auter tenor lur terren, lur plantaaziun e lur tractament. Il gaud fiss il vestgì natiral da plantas en la zona moderada e pulit plievjusa da l'Europa Centrala: enfin 1200 m in gaud da feiglia, en lieus sitgs cun pauc humus il gaud da tieus, sur 1200 m fin al cunfin dal gaud (var 2000 m) il gaud da guglias, e pir suenter las pastgiras. Quellas en prads natirals da differenta structura e tempra, tut tenor clima e terren. Noss prads en la planira en surfatschas runcadas. Sch'ins las surlaschass a la natira sco terren nuncultivà, dessi en insaquants decennis puspè in gaud.

Plantas cultivadas importadas nà da l'ost

Suenter ch'ìs glatschers èn sa retratgs avant var 8000 onns (en il sid da las Alps var 2000 enfin 4000 onns pli baud), èn moffas e mistgels creschids; igl ha dà ina tundra. Alura èn chagliettas creschidas e cun la meglieraziun dal clima èn cumparidas plauinet plantas da gaud. L'emprim badugns e tieus sco els existan anc oz en ils gauds da la Scandinavia dal Nord; alura suondan collers, ruvers ed il davos faus e pigns.

Ils umans da la fin dal temp paleolitic tempriv vivevan dal rimnar e da la chatscha. Cur ch'il clima è sa meglierà, enturn 5000 onns a.C., è il gaud vegnì pli spess e cumpigliava uss er ruvers, tigl ed ulms. Ils umans da la mesadad dal temp paleolitic mesaun han colonisà la terra, ma èn vegnids stgatschads dal gaud. Lur utensils da crap n'eran betg buns per smerscher las plantas ed il dumber da la selvaschina è sa diminui pervia da la spesezza pli e pli gronda dal gaud.

In'epoca tuttafatg nova ha cumenzà enturn 3000 a.C., cur che pievels fermes èn immigrads nà da l'ost ed han purtà novas culturas. Lur utensils da crap gizzads han fatg pussaivel da derscher las plantas. Las chasas han ins cumenzà a construir sin palissadas. Ed il pli impurtant: quests umans da l'entschatta dal

temp paleolitic tardiv cultivavan ers ed enconuschevan l'allevament da muvel. Els han pia stuì stgaffir prads e pastgiras.

Quests immigrants avevan bain fatg in marsch da plirs onns. Els vegnivan da l'ost. Lur animals da chasa e lur plantas cultivadas (sorts da graun) derivan da l'Asia Anteriura, insaquants er da l'Asia Minura, medemamain ils zerclims runcads cun els. Las furmas selvadias da lur plantas cultivadas ch'ins ha chattà en l'Orient Proxim e Central èn la cumprova da questa migraziun. Ils botanists han chattà la salin (il furment) selvadia, il dumiec (l'ierdi) selvadi etc. tranter las ervas da la steppa asiatica. In'otra cumprova èn ils zerclims. Lur sems en vegnids importads cun la semenza da graun e semnads nunintenziunadamain. La semenza vegniva plantada durant ils lungs paus da la migraziun dals pievels e racoltada la stad. Uschia han ils purs da l'entschatta dal temp paleolitic tardiv marcà lur ruta cun zerclims da l'ost, quai ch'ins po verifitgar anc oz. Il viadi è i tras la Persia, l'Asia Minura, sur il Bosporus, tras la Bulgaria dad oz, alura sper il Danubi enfin en l'Europa Centrala. Davent da là hai dà expediziuns vers l'Europa Occidentala e Settentriunala. Ina segunda fasa d'emigraziun è succedida sur l'Africa dal Nord.

Plantas dal conturn, zerclim e plantas ruderalas

En la nova patria han ins semnà e cultivà prads. Tar las sorts da graun importadas èn natiralmain er las plantas dal conturn vegnidas. Ellas eran stadas pli spertas ch'ìs palissaders. En il temp suenter l'epoca glaziala, avant ch'il gaud è vegnì pli spess, èn plantas da la steppa immigradas da l'ost e dal sid ed er plantas da muntogna. Quellas han survivì en lieus senza gaud, enfin ch'il pur è vegnì ed ha offert ad ellas cultivas avertas. Là avevan ellas glisch e vivonda, ma stuevan surviver il segar e pascular. Bleras èn idas a la malura tras quai, ma insaquantas, per gronda part bastards da las emprimas plantas immigradas che cumpiglian qualitads pli preziasas, han supportà la dira cultivaziun. Uschia pudessan esser sa furmadas nossas plantas da prada. Ellas n'èn pia betg ina gruppa da plantas natiralas. Tut tenor terren ed utilisaziun sa furman differentas sorts da prads: Ils prads grass cun blier avaina glischa sin in terren umid e profund, ils pastgets da tschintschigniva sin in terren sitg cun paucas substanzas nutritivas. Il prà da taret mellen (avaina d'aur) supporta bain il segar, ma betg il pascular.

Sco visitas nunenvidadas vegnan latiers anc ils zerclims d'er, importads ed indigens: papaver, tschentaura da graun

(flur da graun), flur-seghel, anagiaglia, farinent, ranunchel ruschnant, tastgetta, trebla (erva platta), fegliascha, badalestg, urticla, chaminella, sanetsch, chardun, ravel selvadi etc. Insaquants zerclims n'ha il pur betg gugent, quai di gia il num, perquai ch'els prendan davent glisch e vivonda a las plantas nizzaivlas. I dat dentant er leghers cumpogns tranter els. Els creschan incrediblamain spert sin terren frestg, e bels èn els malgrà tut. Tge fiss in er da graun senza papavers u violas d'er! Donn ch'ìs sems da la tschentaura da graun e da la flur-seghel èn magari gronds; uschia restan mo ils sems pitschens dal papaver suenter ch'ins ha nettegià la semenza. La flur-seghel è vegnida rara e svanescha probablmain dal tut. La tschentaura da graun ha l'ortulan surpiglià.

En pli èn da numnar las plantas ruderalas, plantas da terren frestg. Quellas han gugent in terren fitg ritg da substanzas nutritivas, creschan pia preferidamain sin cumpost, sin deposits ed als urs da las vias. En la cultura da trais semenzas dal temp medieval èn ellas vegnidas tgradas senza vulair sin ils girauns. In giraun era bain interessant per la botanica e purtava ultra da quai plantas medicinalas preziasas: chaminella, tschilendra, rieuva, timian. Ma il terren na pudeva betg sa revegnir efficaciamain cun questa mesira. Dacurt ha l'agricultura scuvrì il papigliuns sco furniturs da nitrogen ed ha duvrà principalmain traifegls per la meglieraziun dal terren. Ils papigliuns u leguminosas vivan en cuminanza cun tschertas bacterias dal terren. A quellas dattan els albiert en pitschens nufs da la ragisch. Ellas lian il nitrogen da l'aria e nutreschan cun quai dur plantas e suenter la mort da quellas il humus da las ragischs.

Insaquants geners da prads

Il prà da gaud: El è naschì tras runcada. Il terren vegn pli spert sitg, ma survegn persunter dapli glisch ch'il terren da gaud. Chaglias che creschan qua e là impedeschan ch'el daventa desert. Il gaud enturn el mitgescha ils vents ed al protegia da sfradentadas andetgas. Questas cundiziuns plaschan a bleras ervas finas ed a chaglias pli autas, uschia al charetsch da muntogna, al ranunchel d'aur, a l'orchidea cucu, a la brunisina da prada sco er da tuttas sorts tschors e lantschettas. Er blers animals pitschens sa sentan fitg bain en il plimatsch da mistgel al pe da las plantas. Cun prender davent il mistgel vesan ins baus, furmiclas, millipes, lindornas e filiens.

Il prà da pali: Ses fund è d'arschiglia e retegna perquai l'aua. En la vischinanza d'ina pali, d'in puz u da lais s'extendan

savens gronds prads da pali. Insaquants dad els eran ina giada sezs ina part da quels ed èn ussa s'enterradas. Qua creschan surtut charetschs e schervettas. Dasperas datti anc da tuttas sorts ervas interessantas, sco la primula farinusa, la negla-cucu, il sandustgel da pali u la litra. Nua ch'il fund d'arschiglia finescha e l'aua po sfundrar, sa mida il prà da pali d'in meter a l'auter en in prà ladà u en ina pastgira.

L'er, il prà cultivà e l'ur dal gaud: Savens hai ina via da fons sper il gaud. Tranter il gaud e la via sa chatta ina strivla da terren ordvart interessanta: l'ur dal gaud, il lieu preferì da bleras plantas. Las cundiziuns èn favuraivlas per plantas pitschnas e mez autas: ellas èn protegidas e survegnan aua dal gaud, a la surfatscha èsi plitost sitg e chaud ed ellas vegnan engraschadas nà da la via e dal gaud. Sin la via va il pur en l'er; a l'ur dal gaud vivan blers utschels e fan lur gnieu. Vetschas ed urticlas mortas, natiralmain er urticlas e neglas da di creschan en tals lieus. Urs spundivs dal gaud èn lieus sitgs. En la zona tranter las chaglias e la senda flureschan plantas da terren sitg sco la brunisina-urticla, l'agrimona, la potentilla u il giamander da feiglia salvgia.

L'ur da la via: Quest lieu è sitg e plain pulvra, tge po el porscher? E tuttina! Ina planta che dovra pauc umiditad po crescher qua e vegn recumpensada cun blera glisch e da tuttas sorts substanzas nutritivas da la via. Per insaquantas plantas èsi in lieu tschertgà. Ins vesa sper las urticlas ils tscherfegls spinus, las tschintschignivas mortas e – propi al foss da la via – l'ierdi (dumiec) da mieurs, la rutgetta ufficinale, il badalestg, l'assens cumin, il tschor multipel, il ranunchel ruschnant e la potentilla glischanta. Tranter la crappa dal mir crescha il felsch strivlà da mir, in pitschen felsch, e sur il mir èn plimatschs da mistgel. Insaquants pass pli lunsch creschan cicoria e malva.

Il rieuven: El appartegna gia al prà, cuntrari a l'ur da la via. En cumparaziun cun quel ha el dentant blers avantatgs per plantas: la saiv dat sustegn a las plantas che raivan, protegia pitschnas chaglias u bostge e quellas èn puspè ina paraid per da tuttas sorts ervas. Da la via survegnan ellas ladim ed igl ha avunda glisch. Las cundiziuns da viver èn qua – per insaquantas plantas – meglras che sin il prà sez. Perquai ha in rievien particularmain bleras sorts. Ins vesa la pimpinella gronda e pitschna, il chalesch-spina, la claffa, l'iva, il fustigliun cotschen e la rieuva, ma er il cornichel, la darsvenna, il grassitsch da prà ed il punschun champester.

La chava da glera: La chava da glera è in lieu sitg e chaud cun blera glisch ed in

terren cun blier substanza nutritiva. I na dat bunamain nagin humus che retegness l'umiditad, persunter impedescha la crappa l'evapuraziun memia gronda da l'aua or da las stresas bassas. Il terren po tuttina esser umid en la profunditad. Dal rest è el ritg da minerals. La chava da glera bandunada è ultra da quai anc protegida dal gaud che la circumdescha. Uschia n'èsi betg da smirvegliar ch'igl ha qua flurs vairamain magnificas. Davantvart creschan bleras esparsettas; alura hai carottas selvadias, tschors, charduns, cornichels, restas-bov, veschlas-chaura autas e maioran selvadi. En lieus umids crescha la tschilendra, en lieus suleglivos la savonella gronda, la mulaina, l'erva s. Gion ed il traifegl balsam.

Il prà grass umid: In prà umid n'è betg in prà da pali. Qua po l'aua curren, ella na stat betg ari, ma nova cula suenter. Tiers quai vegn il prà engraschà. Nus chattain qua las suandantas gramineas (fains): ils logls, il grassitsch da prà ed il taret mellen sco er da pavel particularmain preziosa. En ils lieus pli umids crescha il punschun da prà aut e mellen verd. El surpassa tut las autras ervas: il tscherfegl da prada, il dent-liun e la margaritta. Da mesa stad è tut en cumplina fluriziun. Bliers insects, mustgas e pitschens baus sa trategnan en ils gronds chaus da las flurs ed impollineschan quellas.

Il pli impurtant en survista

In prà da nossa cuntrada en la planira, sin las collinas e perfin en las Prealps è ina surfatscha da cultura runcada. Sch'ins smettes da cultivar quests prads, sa transfurmassan els en paucs decennis puspè in gaud.

Tar las flurs respectivamain plantas da prada en l'Europa Centrala sa tracti d'ervas dal lieu ni immigradas ch'èn vegnidas nobilissadas tras cultivaziun e seleccziun. In'ulteriura part furman las plantas da cultura ch'èn vegnidas importadas nà da l'ost ensemen cun zerclims.

La presentaziun:

Dossier «Il prà»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=2910
www.chattà.ch